

VÁMOS GABRIELLA

„SEGÍTS MAGADON – CSINÁLJ SZÖVETKEZETET –
AZ ISTEN IS MEGSEGÍT!”

A SZÖVETKEZESÍTÉS ÉS AZ ARATÓÜNNEPEK
KAPCSOLATA 1948-BAN

*a parasztság egyik
ünneplési alkalmát
hogyan formálták
azzal a céllal,
hogy a politikai
szándékok
propagálásának
szócsovévé váljon*

IEgy 1948-ban kiadott, aratóünnepi műsortervben olvasható színdarab példáján keresztül az aratóünnepok átpolitizálásának lehetőségeit, módszereit vizsgálom. Egyrészt arra keresem a választ: a fordulat évei (1947–1949) alatt és azokat követően a parasztság egyik ünneplési alkalmát hogyan formálták azzal a céllal, hogy a politikai szándékok propagálásának szócsovévé váljon. Másrészt azt vizsgálom: a hatalom beavatkozása az ünnepi alkalom menetébe, tartalmába milyen gyakorlati megoldásokat eredményezett, tehát az ünnepi rituálé milyen, a korábbi években használt elemei tűntek el vagy alakultak át.

*a fordulat éveit
követően így jelenik
meg a napi sajtóban
és a propagandában
a bűnös
zsírosparaszt,
basaparaszt alakja,
aki akadályozza
a beszolgáltatást,
majd a szövet-
kezesítést*

IAz aratóünnepok csupán egy kis szeletét képezik azoknak az ünnepi alkalmaknak, amelyeket a korszakban explicit módon a propaganda kiszolgálására használtak fel. 1948-ban, alig három évvel a második világháború után, amikor az ország és annak lakossága még ki sem heverte a háború okozta morális, egzisztenciális és emberi veszteségeket, folyamatosak a közéletmezési problémák, jelentős terhet ró az ország lakosságára a nagyhatalmaknak fizetendő jóvátétel összege, valamint rendkívül megterheli az országot a közellátás biztosítása mellett az itt állomásozó katonák ellátása is, már körvonalazódik annak az ellenségnek a képe, aki koholt vádak alapján pellengérré állítható, megalázható, felelősségre vonható, büntethető. A fordulat éveit követően így jelenik meg a napi sajtóban és a propagandában a *bűnös zsírosparaszt, basaparaszt* alakja, aki akadályozza a beszolgáltatást, majd a szövetkezesítést, kerékkötője a gazdaságot, a társadalmat érintő átalakulásoknak. Ellenük minden fronton fel kell venni a harcot, így egy aratóünnepi műsoranyagba is szükségszerű már 1948-ra olyan műsorszám beiktatása, amely bűnösségüket, a politikai, társadalmi, gazdasági intézkedéseket akadályozó magatartásukat hangsúlyozza, és nevetségessé teszi őket.

- ¶ Az 1948-ban, Almásy János neve alatt, a Magyar Művelődési Szövetség támogatásával kiadott, *Aratóünnep Ünnepi műsor* című kiadványban olvasható, Joós F. Imre neve alatt megjelent, *Segíts magadon, az Isten is megsegít!* című színdarab is a hatalom propagandacéljait szolgálta.

AZ ARATÓÜNNEPEK ÉS A POLITIKA

egy olyan ünnepről van szó, amelyet – eredetileg a 19. század végi aratósztrájkok megfékezésére – 1899-ben Darányi Ignác rendelettel próbált feleleveníteni

- ¶ Az aratóünnep¹ jó példa a kultúraformálás folyamatának bemutatására, hiszen egy olyan ünnepről van szó, amelyet – eredetileg a 19. század végi aratósztrájkok megfékezésére – 1899-ben Darányi Ignác rendelettel próbált feleleveníteni, illetve azokon a területeken, ahol az ünnepnek nem volt hagyománya, hozzájárult volna annak megteremtéséhez. Így tehát az aratóünnep politikailag kezdeményezett szervezése már a 19. század végén is azzal a céllal jelent meg, hogy elterelje a figyelmet a vidéki társadalom problémáiról, és egy gondtalan, ünneplő falut mutasson a külvilág, a közvélemény felé.

- ¶ Darányi miniszteri rendelete azonban nem hozott eredményt, így 1901. június 20-án újból kiadta intézkedését az aratóünnep szervezésére. Bár Darányi a „régii” aratóünnepet akarta feleleveníteni, az aratóünnepre utaló legkorábbi források csak a 18. század elejéről származnak, ráadásul sem tájanként, sem országszerte nem volt az ünnepnek egy általános formája, és csak a bérratók körében volt általános. Maga az ünnep eredetileg csak annyiból állt, hogy az aratás befejezése után a lányok és asszonyok aratókoszorút kötöttek, és azt ünnepi menet keretében a földesúr vagy annak képviselője elé vitték. Az aratógazda bejelentette, hogy befejezték az aratást, és köszöntőt mondott a gazdának és feleségének, akik étellel, itallal kínálták az aratóbanda tagjait. Ezt hajnalig tartó mulatság, az aratóbál követte. Ez az egyszerű cselekménysor töltődik fel a Darányi-féle rendeletnek, majd 1948 után az aktuális politikai céloknak megfelelő tartalommal. Ez természetesen az ünnep teljes egészére, gesztusaira, szereplőire, az ünneplés menetére is hatással lesz. Az ünnep újrateremtése tehát egy konfliktushelyzet lezárását vagy inkább elfedését szolgálta.

ez az egyszerű cselekménysor töltődik fel a Darányi-féle rendeletnek, majd 1948 után az aktuális politikai céloknak megfelelő tartalommal

¶ A 20. század elején újra kitörő aratósztrájkok azonban arra engednek következtetni, hogy a felélesztett ünnep nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és a Darányi-rendeletben foglaltaknak nem lehetett általánosan eleget tenni. Az aratóünnepnek példáján keresztül is látszik az a folyamat, amely a kitalált hagyomány jelenségére hívja fel a figyelmet, miszerint a sokszor réginek, ősinek mondott ünnepek, fesztiválok valójában kitaláltak, sokuk politikai intézkedések eredményeként született.²

*szervezésükhöz
segítséget
nyújtottak az évről
évre kiadott rövid
útmutatófüzetek.
Tartalmazták
a meghívók
mintáit, a beszédek
javasolt szövegét,
az aratóünnep
részletes, egész
napos programját*

¶ Az aratóünnepet a két világháború között is gyakran használták fel arra, hogy azokon vallási és politikai témájú beszédek is helyet kapjanak. Az ünneplés során a falusi társadalmat vidámnak, nótás kedvűnek, idillinek mutatták be, és nem esett szó az első világháború, majd a gazdasági válság okozta súlyos társadalmi és gazdasági problémákról, amelyek a vidék társadalmát is érintették. Az aratóünnepet a második világháború után, 1945-től ismét megrendezték. Szervezésükhöz segítséget nyújtottak az évről évre kiadott rövid útmutatófüzetek. Tartalmazták a meghívók mintáit, a beszédek javasolt szövegét, az aratóünnep részletes, egész napos programját.³ Előadásra szánt színdarabokat közöltek és olyan népdalokat, amelyek már a korábbi évtizedekben népszerű *Gyöngyösbokréta*-előadásokról is ismertek lehettek.⁴

*egyre többször
fordult elő
a búzakaiászból
készített ötágú
csillag, és Rákosi
Mátyás arcképe is
szinte rögtön helyet
kapott az aranyló
sárga búzako-
szorúk
közepén*

¶ A második világháború után a Magyar Kommunista Párt, a Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt között egyből elkezdődött a küzdelem az aratóünnep eszmei tartalmának kisa-játításáért. Erre utalhat, hogy maga az ünnep is sokszor az augusztus 20-ai ünnepségek menetéhez kapcsolódott. 1948 nyarán, amikor a Magyar Dolgozók Pártja került hatalomra, a versengés lezárult. Ebben az évben több mint nyolcvan ünnepet szerveztek országszerte, ahová a pártpropagandát népszerűsítő szónokokat is küldtek.⁵ Megváltozott az ünnep tárgyi világa is: az addig egyszerű aratókoszorúk kiszínesedtek, formailag is változáson estek át. Egyre többször fordult elő a búzakaiászból készített ötágú csillag, és Rákosi Mátyás arcképe is szinte rögtön helyet kapott az aranyló sárga búzako-
szorúk közepén. A színpadokat kötelező volt Lenin, Sztálin és Rákosi képeivel díszíteni. Szerepet kaptak a nagy tömegeket

nagy hangsúlyt
fektettek
a zenés-táncos
előadásokra,
a beszolgáltatásban
élen járók vagy
a sztahanovista
élmunkások
kitüntetésére

megmozgató sportesemények, és a kultúrpolitika által előírt, követendőnek tartott elemek határozták meg az ünnepi eseményt. Nagy hangsúlyt fektettek a zenés-táncos előadásokra, a beszolgáltatásban élen járók vagy a sztahanovista élmunkások kitüntetésére. A párttitkár adta át a munkások-parasztok ajándékait, direkt ezekre az alkalmakra írt csasztuskákkal, rigmusokkal szórakoztatták a közönséget. Kiváló lehetőséget teremtett az ünnep arra is, hogy az új ideológiai-társadalmi-gazdasági normarendszer határain kívülre szoruló kulákok elleni propagandacélokat is kiszolgálja.⁶

¶ Bár tanulmányom szűkebben vett időhatára az 1940-es évek második felére korlátozódik, szükséges kiemelni, hogy a későbbiek során már nemcsak a korábbi évtizedek ünnepei álltak példaként az aratóünnepeket szervező helyi bizottságok számára, hanem 1951-ben például az ország hét megyéjének nyolc településén a Népművészeti Intézet segítségével mintaaratóünnepségeket is rendeztek. Magát az intézményt is 1951-ben, a szovjet Népi Alkotások Házának mintájára hozták létre (1951. január 6-án, a 9/1951. 1.6. sz. M.T.-rendelettel, Rákosi Mátyás aláírásával hitelesítve), vezetésével Széll Jenőt bízták meg. A Népművészeti Intézet⁷ megalapításától kezdve fontos szerepet vállalt a néphagyományok gyűjtésében, a gyűjtések anyagának archiválásában, hagyományörző csoportok felállításában, amellett, hogy ideológiai célokat is kiszolgált. Munkatársai együttműködtek a Néprajzi Múzeummal, az Egyetemi Néprajzi Intézettel és a Múzeumi Központtal. Az új intézményi háttér és a mintaünnepek célja az volt, hogy az egyes települések egységes terv szerint szervezzék meg a saját ünnepi alkalmukat, méghozzá olyan módon, hogy azok megfeleljenek a politikai elvárásoknak. Hangsúlyozniuk kellett a munkásság és a parasztság összefogását, a kollektivizálás szükségességét, és általuk el akarták terelni a figyelmet a vidéki lakosság tragikus helyzetéről. A mezőgazdaság szocialista mintára történő átalakítása sok konfliktussal és tragédiával járt, a mintaünnepektől ezek elfedését, a propaganda céljainak kiszolgálását várták. Ilyen formában a szocialista rendszerben alkalmazott kultúrateremtési folyamat a 19. századi végi intézkedésekkel mutat rokonságot, és annak ellenére,

1951-ben például
az ország hét
megyéjének nyolc
településén
a Népművészeti
Intézet segítségével
minta-arató-
ünnepségeket is
rendeztek

a mezőgazdaság
szocialista mintára
történő átalakítá-
sa sok konfliktussal
és tragédiával járt,
a mintaünnepektől
ezek elfedését,
a propaganda céljai-
nak kiszolgálását
várták

Beszolgáltatás és agítálás, Szabadszállás, 1949
Fortepan, Kovács Márton Ernő

hogyan a marxista-leninista tanokra épülő diktatúrában szakítani akartak a korábbi évtizedek gyakorlataival, mégsem jártak eredménnyel, és új rendeleti, intézményi háttérrel ugyan, de felhasználták a korábbi évtizedek módszereit.

EGY ARATÓÜNNEPRE SZÁNT MŰSORTERV TANULSÁGAI

az alig kétoldalas szöveg szóhasználata, fogalmazásmódja arra utal, hogy az ünnepi műsor rendezésére szánt rövidke kötetnek nem titkolt célja volt az 1948-ban hatalomra kerülő MDP propagandacéljainak kiszolgálása

¶ Az 1948-ban kiadott *Aratóünnep Ünnepi műsor* című kiadvány olvasói egy lelkesítő hangvételű, metaforákban gazdag Bevezetőt olvashattak Komoly Péter tollából. Az alig kétoldalas szöveg szóhasználata, fogalmazásmódja arra utal, hogy az ünnepi műsor rendezésére szánt rövidke kötetnek nem titkolt célja volt az 1948-ban hatalomra kerülő MDP propagandacéljainak kiszolgálása. Nyelvhasználata, stílusa a későbbi évekből is jól ismert nyelvi fordulatokra alapozott, így a paternalizmus és a katonai nyelv szókészletéből ismert kifejezések már itt is feltűntek, ahogyan a Szovjetunió „baráti” támogatásának hangsúlyozása is: „[e]lkövetkezett ismét a gazda legszenvedőbb ünnepe. Reggel, még alig pitymallik, megcsörren a kamra falán a kasa. (...) Míg az a mag kikelt és szárbaszökkent, miénk lett immár nemcsak a föld, hanem az ország is. Parasztok, munkások, dolgozó emberek tartják már kezükben az ország sorsának mindenik gyepelőjét. Akadnak még feketelelkűek, akik virágos, kalászos kedvünket a félelem és a szomorúság jégverésével szeretnék elpusztítani. De mi már nagyon erősek és nagyon biztosak vagyunk. Nem félünk az ő átkaitól, ahogy nem félünk a tengerentúlról jövő fenyegetésektől sem. Szabad népek között itt, a Dunamedencében, szabadon élünk. Messzi országok hóditó étvágya meg nem sérti minket, mert a mi erőnket a munkánk, szomszédaink és a baráti nagy Szovjet-Únió adja.”⁸ A Bevezető szerzője egy erős, öntudatos ország képét látatja, ahol már „a termelési versenyekben minden gazda ügyességét, találékonyságát feszítette szembe

Maga az ellenségkeresés igénye sem új jelenség, de a tartalmi összetevői mindig az aktuális ellenség kreált képének megfelelően változtak.

a sokszor mostoha földdel és természettel a több termésért, a kövérebb gabonáért, a kaszák vidámabb suhanásáért a sárga szarak között” ahol „[a] hároméves terv sikerei is lehetővé tették, hogy nagyobb kedvvel arathassunk az idén”.⁹

¶ Komoly Péter bevezető írásában hangsúlyozza, hogy készül az öt éves terv, amelyben a Magyar Dolgozók Pártja és annak programja mutatja majd az utat, és amely ahhoz is erőt ad, hogy legyőzve a természet szabta akadályokat, a szárazságot és az aszályt, a következő években még dúsabb gabonát arathassanak. Ennek a következő a feltétele: „[e]zt segítik elő a parasztság több százezreket magukba foglaló szervezetei, az újjazdák és földmunkások szövetségei, és az egyre kiterjedtebb keretek között fejlődő, a termelést és értékesítést megkönnyítő szövetkezesítés”.¹⁰

¶ A szövetkezesítés lett tehát a kulcsszó, amely az ünnepi alkalom felépítését, programjait is meghatározta, és amely érdekében műsorszámok sorozatát állították. A bevezető sorok után az útmutató füzetben szovjet mintát követő verseket (például Alexandr Kolcov: *Szántóvető dala*,¹¹ Barát Endre: *Suhogj újbúza*¹²) és dalokat olvashatunk, valamint tánckoreográfia-leírásokat közölnek, amelyek a Komoly Péter által is hangsúlyozott sikeres aratás, betakarítás utáni aratóünnepség programsorába beilleszthetők. A lírai alkotásokon és tánckoreográfiákon túl azonban olyan színpadra szánt, rövid jeleneteket is közöltek, amelyeket további politikai propagandacélokra szántak. Ezek a következők: Joós F. Imre: *Segíts magadon, az Isten is megsegít!* (Falusi történet egy felvonásban), Bihari Klára: *Andris házasodik* (Vidám játék egy felvonásban), Marton Tiborné: *Többet ésszel, mint erővel* (Bábjáték). Tanulmányomban Joós F. Imre egyfelvonásos falusi történetét szeretném bemutatni és elemezni abból a szempontból, hogy a fordulat éveit követően a népi kultúra újraszerveződése hogyan érhető tetten. A színdarab elemzése lehetőséget ad annak bemutatására, miként használták fel a paraszti társadalom egyik ünnepét arra, hogy általa politikai, ideológiai célokat is kifejezésre juttassanak.

¶ A Joós F. Imre nevéhez fűződő színdarab szépen illusztrálja azt, hogy a kultúra frontján milyen eszközökkel vehették fel a harcot a nagygazdákkal szemben, és miként állították a rendszer

a lírai alkotásokon és tánckoreográfiákon túl azonban olyan színpadra szánt, rövid jeleneteket is közöltek, amelyeket további politikai propagandacélokra szántak

Beszolgáltatás és agítálás a szövetszervezetek mellett, Szabadcszállás, 1949
Forrás: Kovács Márton Ernő

ellenségének minősített *zsírosparasztok*, *basaparasztok* elleni hadjáratok frontjára egy ünnep szövegvilágát. Tanulmányomban arra a kérdésre is keresem a választ, hogy az állam és az állampolgárok közötti közvetítő csatornát képviselő ünnepi alkalom során, milyen lehetőségek álltak rendelkezésre a rendszer ellenségeinek pellengérré állításához, és ennek eléréséhez milyen hangulatot teremtettek egy színdarab előadása során. Mivel azonosították a bűnös *kulákokat* egy színdarabban, és milyen összefüggésben állt ez az aktuális politikai intézkedésekkel? Egyelőre nincsenek információim arról, hogy az adott színdarabot mikor, hol, melyik aratóünnep során használták fel, hogyan teremtették meg a színdarab légkörét, kik személyesítették meg a szereplőket, ezért az írott dokumentum nyelvi világa felől közelíték az ellenségkép megkonstruálására tett szándék elemzése felé. Ez önmagába foglalja azt a feltételezést, hogy pusztán szövegek¹³ szintjén nagy vonalakban megismerhetjük-e egy adott korszak kultúraformáló konstrukcióit. Amellett szeretnék érvelni, hogy igen, ugyanakkor azzal is tisztában vagyok, hogy teljes képet nem kaphatunk pusztán az írott források alapján, de értelmezésük és kutatásuk fontos, mert az adott hatalmi-ideológiai nyomás alatt születettek, egy adott rendszer ideológiai követelményeiről adhatnak képet.¹⁴

a diktatúra
kialakításának
első közege mindig
a nyelv

¶ Mint minden diktatúrában, a szocialista időszakban (is) a nyelv és a hatalom egymástól elválaszthatatlan volt.¹⁵ A diktatúra kialakításának első közege mindig a nyelv, amely azzal is jár, hogy a „szavakat nem eredeti jelentésüknek megfelelően kezdik el használni, vagy a tartalmát összekeverik”.¹⁶ Már korábban utaltam arra, hogy a szocialista korszakban (is) kiemelt szerepet kapott a kommunikáció átalakítása, így ezzel párhuzamosan a nyelv átformálása. Maga az ellenségkeresés igénye sem új jelenség, de a tartalmi összetevői mindig az aktuális ellenség kreált képének megfelelően változtak.¹⁷ Az ellenségképek kialakítását bel- és külpolitikai tényezők is rendkívül befolyásolják, és korszakról korszakra változhat nemcsak az ellenség fogalma, hanem a fogalom alá tartozók köre és száma is.¹⁸

¶ A vizsgált színdarabban már körvonalazódik a beszédmód kerete, amely legitimizálttá vált a szövegben a bűnbakkal

A szövetkezesítés, a kulákkérdés a korabeli sajtóban, médiában kiemelt témának számított, a róla elfogadott és meghatározott beszédmód kereteit a politikai propaganda jelölte ki.

(esetemben a nagygazdákkal) kapcsolatban, ahogyan az is, hogy egy színdarab milyen nyelvi, viselkedési sémákat ajánl a társadalmi konfliktusok „kezelésére”.

„SEGÍTS MAGADON, AZ ISTEN IS MEGSEGÍTI!”

olyan jelszóként
hangsúlyozta,
amely követendő
annak érdekében,
hogy megkülönböz-
tethessük
magunkat
a nyugati
országoktól

¶ A színdarab címéül választott közmondás 1948-ban többször szerepelt a napi sajtóban. Maga Rákosi is szívesen élt vele beszédei során, és egy olyan jelszóként hangsúlyozta, amely követendő annak érdekében, hogy megkülönböztethessük magunkat a nyugati országoktól. *„Segíts magadon, az Isten is megsegít! ez volt a jelszó és ennek köszönhetjük, hogy nálunk más a helyzet, mint a nyugati országokban. (taps).”*¹⁹ Nem meglepő tehát, hogy kedvelt frázissá vált. Az ugyanennek az évnek júniusában megjelenő *Friss Újság* című lap egy olyan rövidke cikkében is szerepelt ez a közmondás, amelyben az iskolák államosítása és a reakció elleni harcra szólították fel az olvasókat: *„De alkalmazzák ezt az elvet is – segíts magadon, az Isten is megsegít. Mi felülről minden támogatást megadunk, de önök végezzék el lent a falvakban azt a felvilágosító munkát, amelylyel meg tudják mutatni az összefüggést az iskolák államosítása és a reakció elleni harc között.”*²⁰ A felülről jött „támogatás” mellett a falvakban is fontos „felvilágosító” munkára szólított fel a rövid részlet, amely így párhuzamba állítható az elemzett színdarab céljával, mondanivalójával is. Az állami intézkedések mellett, amelyek nyelvezete, tartalma kevésbé lehetett érthető a széles nyilvánosság számára, egy könnyedebb műfaj – jelen esetben egy egyfelvonásos színdarab – nagyobb hatást érthetett el az ellenségkeresés terén.

egy könnyedebb
műfaj – jelen
esetben egy
egyfelvonásos
színdarab –
nagyobb hatást
érthetett el az
ellenségkeresés
terén

cselekményszálak bemutatására, a szereplők jellemvonásainak árnyalására. Ez az egyszerűsített beszédmód jellemzi Joós F. Imre színdarabját is.

¶ A színdarabról már az elején megtudjuk, hogy 1948-ban játszódik, egy faluban. Azzal, hogy a szerző a darab földrajzi dimenzióit nem jelölte ki, megadta a szervezőknek a lehetőséget arra, hogy a saját településük keretei közé formálják, képzeljék el a leírtakat, de azt is sugallták, hogy a reakció elleni fellépésnek földrajzi korlátok nélkül is fontos feladattá kell válnia.

¶ Az egyfelvonásos történetnek öt szereplője van: Kocsis Péter úrgazda, szövetkezeti elnök, Cifra-Farkas Gábor nagygazda, Sutus-Szabó István húszholdas gazda, Elek Gáspár húszholdas gazda, Rozika a cseléd. Mindnyájan egy-egy társadalmi csoportot jelenítenek meg. A szerző tipikus alakokat formál, a hatalom által elfogadott és hangsúlyozott jellemvonásokkal látja el a darab szereplőit. Így a műben választ találunk azokra a korszakban nyilván sokakat érdeklő kérdésekre, hogy milyen sorsra kárhoztatott az, akit kuláknak minősítenek, vagy hogy milyen feladatai vannak egy kisgazdának, egy cselédlánynak. A színdarab ezért alkalmasnak tűnik a szocializmusban követendő elvek és ideálok hangsúlyozására, hiszen a szövetkezesítés, a nagygazdák kérdése a korabeli nyilvánosságban is taglalt és frekventált témák voltak, és a róluk alkotott beszédmódot a politika szabta keretek határozták meg. A cenzúra által kijelölt határok jelölték ki a téma lehetséges, akár irodalmi, akár nyilvános térben elfogadott ábrázolását, bemutatását is. A kulákokat egyértelműen elítélte a hatalom, a társadalom tagjaitól is ilyen magatartást várt el, így a színdarab üzenete nem lehetett más, mint a velük való szimbolikus leszámolás. Sajátos utópia húzódik meg a darab sorai között, amelyben a kapitalizmust támogató, a magántulajdonhoz görcsösen ragaszkodó egyének pusztulásra vannak ítélve.

*sajátos utópia
húzódik meg
a darab sorai
között, amelyben
a kapitalizmust
támogató,
a magán-
tulajdonhoz
görcsösen
ragaszkodó egyének
pusztulásra vannak
ítélve*

¶ A darab nyelvezete, filozófiája nagyon egyszerű, a propaganda céljára szánt frázisok világosan, egyértelműen fogalmazódnak meg. A szerző nyilvánvalóan figyelt erre, és ez a szövegalkotási módszer azt a célt szolgálta, hogy a történet lényegét azok is megértsék, akik kevésbé követték a napi sajtót,

illetve nem vagy alig voltak jártasak a politikában. Az egyszerű, könnyen befogadható nyelvezete segítette a szöveg-tanulást is, megkönnyítve ezzel az amatőr színjátszók helyzetét. Hiszen nyilvánvaló, hogy nem színházi színpadra írt jelenetről beszélhetünk – már csak rövidege, egyszerűsége miatt sem – sokkal inkább olyanról, amely egy ünnepi alkalom során felhasználható a szocialista propaganda terjesztésének érdekében. Csupán akkor jelenik meg az érzelmekre ható, metaforikus szövegalkotásmód, amikor a szövetkezeti mozgalom mellett áll ki a színdarab egyik hőse: „KOC SIS PÉTER: Ha kátyúba kerül a rakott szekér és a kocsis egymaga nem bír vele, segítséget hív. Pipagyújtásnyi idő sem kell hozzá és a három-négy ember kirántja a sárból a szekeret, amelyet egy ember maga meg sem bírt mozdítani. Ilyesféle valami a szövetkezet is, de ott nemcsak megköszönik a segítséget, hanem pénzt is adnak, mert a munka eredménye, a búza, vagy a pénz is közös. [...] A szövetkezetben mindenki dolgozik és a haszon is közös.”²¹

a közös tulajdon
ideálja és
a magántulajdon
kritikája jelenik
meg a szövegben

- ¶ A színdarab üzenete egyértelmű: a jövőben a szövetkezesítés az egyedüli járható út, a közös munka közös hasznot hoz. A közös tulajdon ideálja és a magántulajdon kritikája jelenik meg a szövegben, egy új politikai irányvonalnak megfelelő reformer világszemlélet, amely a társadalom tagjait is reformra buzdítja. Az új élet utópiája áll a darab középpontjában.
- ¶ A történet cselekménye rendkívül egyszerű: Cifra-Farkas Gábor nagygazda azzal vádolja meg Kocsis Péter úrgazdát, a szövetkezet elnökét, hogy ellopta a lovát, ezért bűnhődnie kell. Cifra-Farkas házában megjelenik a két húszholdas gazda, Elek Gáspár és Sutus-Szabó István, akik azzal a szándékkal érkeznek, hogy meggyőzzék Cifra-Farkast arról, vonja vissza Kocsis Péter elfogatását, mert már a szövetkezeti parasztok is lázadznak az elnök gyanúsítása miatt. A darab végére természetesen fény derül az igazságra, és kiderül, hogy maga Cifra-Farkas és Elek Gáspár vezették el a lovat, majd adták el azt. A valódi tetteseket pedig nem más, mint Rozika, az agilis cselédlány buktatja le. Joós F. Imre így a népmesékből is ismert fordulatokra helyezi a hangsúlyt, a népmesék narrációját követi, aminek következtében az egyszerű, de furfangos

cseléd lány győzedelmeskedik a régi világ sárkánya, a nagygazda felett.

szerezője tisztában lehetett azzal, hogy akár aratóünnep, akár falunap alkalmával kerül előadásra a műve, nem biztos, hogy gazdag díszletek, pompás jelmezek, kitűnő világítás segítségével adják majd elő darabját

¶ A szüzsé egyszerűsége arra is következtetni enged, hogy a színdarab szerzője tisztában lehetett azzal, hogy akár aratóünnep, akár falunap alkalmával kerül előadásra a műve, nem biztos, hogy gazdag díszletek, pompás jelmezek, kitűnő világítás segítségével adják majd elő darabját. Valószínűleg mindezekről függetlenül akart egy hatásos szöveget írni, amely az egyszerű körülmények között is megfelelő hatást érhet el pusztán a narratíva szintjén. Színdarabról lévén szó, szerzője meghatározza, hogy hogyan kell a színpadot átalakítani, milyen díszlet alkalmas arra, hogy a darab mondanivalóját erősítse. Azon ritka leírások közé tartozik ez a néhány sor, amely a rendezőknek, a díszletek tervezőinek nyújthatott segítséget.²² A rövid jelenet a következő színen zajlik: „Cifra-Farkas Gábor portája. A balsarokban tornácos ház bejárata, egy ablakszem a nézőtérre tekint, a tornác és a ház bejárata a színpadra. A házzal szemben a jobbsarokban az istálló ajtaja látszik. A nézőtérrel párhuzamosan házsor fut. Ezt alacsony kerítés választja el a portától. Az udvaron asztal a diófa alatt. Idő vasárnap délután.”²³ Idilli környezet, paraszti milió, az olvasó szinte a légyzümmögést is hallani véli a diófa alatt ücsörögve, egy kellemes nyári vasárnap délután. Ezzel szemben az első szereplő, aki megjelenik előttünk, minden kétséget kizáróan megzavarja a fenn leírt pozitív légkört. Ő nem más, mint Cifra-Farkas Gábor, akit a szerző az alábbi módon képzel el: „Hatvan felé járó pirosarcú, kövér, gutaütésre hajlamos zsírosparaszt. Hosszúszárú fényes csizmát visel. Ingujiban ül, ezüstgombos kék ünnepelője az egyik székre akasztva. Hosszúszárú hatalmas tajtékpipából eregeti a füstöt A pipa szárán zöld bojt fityeg. Ebéd után van. Nagyokat fúj. Szuszog. A pipához beszél!”²⁴ Már a neve is beszédes. Vezetéknevének egyik tagja utal a díszes, úrias megjelenésére, a másik tagja pedig vehemens, támadó magatartására, ingerlékeny természetére.

már a neve is beszédes, vezetéknévének egyik tagja utal a díszes, úrias megjelenésére, a másik tagja pedig vehemens, támadó magatartására, ingerlékeny természetére

¶ Joós F. Imre bizonyára a korabeli sajtóból is meríthette az ihletet szereplőjének megformálásakor, hiszen színdarabjának zsírosparasztja erőteljes hasonlóságot mutat a – korszakban kiemelt ideológiai elveket közvetítő – *Ludas Matyi* című

országos terjesztésű lap oldalain megjelenő basáskodó, el-lenszenves Reakczy Jóskájával, Sötét Ödönjével, Zsíros Péte-reével, Sonkás Vendelével, majd amikor a kulák kifejezés is közismertté válik, Kulák Kelemenjével.²⁵ Az említett minták-hoz hasonlóan Cifra-Farkas is indulatos, dühös, folyton fű-
tat, durva és erőszakos. Egyre csak arról sopánkodik, hogy „Semmi se a régi...”²⁶ Egyértelműen a régi, megszüntetni kí-vánt világ képviselője, aki minden erejével ellenáll a változá-soknak, saját privát világa pusztulásának drámáját éli. Alakja nem más, mint a múltban ragadt nagygazda karikatúrasze-rű figurája. Cselédjének, Rozinak durván parancsol. A fiatal Rozi, aki „öntudatos, nem egy hebrencs lány, értelmes ember”,²⁷ akinek a „viselkedése magabiztos”,²⁸ bosszantja Cifra-Farkast, aki csak a pipájával képes hadonászni, csak üvöltöni képes haragjában. Az ellenségek, a nehézségek felnagyítása, akik felett igazi dicsőség győzelmet aratni jól ismert és bevált iro-dalmi eszköz, éppen ezért Cifra-Farkas alakja is tele van túl-zásokkal, szélsőséges karakterjegyekkel, semmi esélyt nem teremt a darab szövegvilága arra, hogy esetleg szimpátia is kialakuljon iránta. Rozi alakja teljes ellentétben áll a koráb-bi korszakokból ismert cselédek képével: nem tűri tovább az elnyomást, bátran, határozottan áll ki saját véleménye érde-kében. Alakjában egy új szocialista hős karakterjegyei kör-vonalazódnak: öntudatos, határozott, képes szembeszállni az ellenséggel.

Rozi alakja teljes ellentétben áll a korábbi korszakokból ismert cselédek képével: nem tűri tovább az elnyomást, bátran, határozottan áll ki saját véleménye érdekében

¶ Köztük már a darab elején heves szóváltás kerekedik, mivel Cifra-Farkas nem tűri, hogy cselédje tiszteletlenül beszéljen vele, feleseljen. Rozi csípős felszólalásaira csak a következő tudja reagálni: „CIFRA-FARKAS: Elhallgass, mert menten szalonnává puhítom a satnya csontjaidat. Nem féled az Istent, hogy így mersz beszélni a kenyéradó gazdáddal?”²⁹ Cifra tehát tudja, milyen puha lehet a szalonna – amilyen kövér, nagyhasú ez egészen biztos – ha mérgében egyből ez a kifejezés jut eszébe. Rozi ettől sem esik kétségbe, és „visszafordul a tornácról, aho-vá éppen megérkezett. Büszkén, határozottan: Gazdája ám kend az ángya térdinek. Nekem a munkám ad kenyeret”.³⁰ A magabiz-tos cseléd lány így megalázza gazdáját, fellép a munkáltató-ja kizsákmányolásával szemben – ami az új rendszer egyik

Földműveszövetkezet terményraktára, beszolgáltatás, 1950
Forrás: Magyar Rendőr

ÉLJEN
MÁTYÁS PÁRTUNK IRÁNYÍTÓJA
R DOLGOZÓK SZERETETT VEZÉRE

ARBONAFEJESIEZÉSEI
EYES TERNÉSI SIKERES

FÖLD SZÓV
TERÉNTRÁKTÁRA

ÉLJEN A MI FOR
CLVTARSUNK
VEZÉRE A MACY

VERSENY-TÁBLA

A verseny tábla a verseny
eredményeit tartalmazza.
A verseny tábla a verseny
eredményeit tartalmazza.
A verseny tábla a verseny
eredményeit tartalmazza.

TALIN
NACY
TIA.

társadalmi-ideológiai alapja –, aki „*felpattan a székről. Pulykavörös, fújtat, szuszog, mint egy gőzmozdony*”, majd elzavarja Rozit a háztól.³¹ Ezzel a jelenettel kezdődik Cifra-Farkas lejáratása, amely a darab során csak fokozódik, végül a leleplezés után éri el tetőpontját. Cifra-Farkas vendégei, akik ezen a nyári vasárnap délutánon meglátogatják, Elek Gáspár és Sutus-Szabó István húszholdas gazdák, akiknek teljesen eltérő jellemvonásokat szán a szerző: „*Elek Gáspár farizeus jellemű, megalázkodó, megalkuvó természet, aki mindig a hatalomhoz húz és oda, ahol nagyobb a haszon. Sutus-Szabó a bizonytalan, de jószándékú, tájékozatlan, középparaszt típusa. Elekkel ellentétben fejlődőképesebb, egyenes, becsületes ember, keresi helyét az új világban.*”³² A leírásból is kitűnik, hogy Elek alakja inkább Cifra-Farkaséhoz húz, Sutus-Szabó viszont a darab pozitív hőseinek egyike lesz. Azzal a céllal látogatják meg Cifra-Farkast, hogy meggyőzzék, vonja vissza a szövetkezet elnöke, Kocsis Péter elleni följelentését. Cifra azonban nem tágit, a zavarba ejtő kérés hallatára csak „*köhög, vörösödik, szuszog*”,³³ és szóhoz sem jut. Sutus-Szabó észérvekkel próbál hatni Cifrára, Elek pedig egyre inkább tanúbizonyságot tesz köpönyegforgató jelleméről: hol Sutus-Szabó, hol Cifra-Farkas pártját fogja. Utóbbival közös vonása, hogy ájtatoskodik, vallásos tartalmú szófordulatokkal Cifra-Farkas lelkére kíván hatni, hiszen „*ELEK: A falu tudja, hogy Cifra-Farkas uram hívő lélek. Az igaz is százszor megbotlik. A mi urunk Jézus Krisztus a keresztfán is megbocsátott a latornak*”.³⁴ Ezzel Cifra-Farkas alakját a rendszer másik ellenségének titulált, pap alakjával is összefüggésbe hozhatjuk, hiszen mondandója olyan elemeket tartalmaz, amelyet inkább egy vallásos prédikációban tudnánk elképzelni, mint egy magánbeszélgetésben. Az ájtatoskodó magatartás semmilyen szempontból nem ébreszthet szimpátiát. Cifra-Farkas áhítatos jellemét a néző, olvasó számára a szerző úgy próbálja tovább fokozni, hogy Cifra kizárólag a *Mindörökké! Aggyon Isten!* köszönéseket használja. Cifra-Farkas alakja a színdarab közepén – ha még nem váltott volna ki kellő ellenszenvet az olvasókból, majd a nézőkből – további negatív tulajdonságokkal bővül. Miközben Rozi engedetlensége, viharos távozása miatt dühöng, fontos

Cifra-Farkas alakját a rendszer másik ellenségének titulált, pap alakjával is összefüggésbe hozhatjuk

mondat hagyja el a száját: „CIFRA: A szövetkezet bolondította meg az egész falut. Ezt is a szövetkezeti parasztok csinálták. [...] Nem kell szövetkezet, nem lesz szövetkezet, nem lesz népbolondítás, mert én nem akarom.”³⁵ Cifra-Farkas ellenszenve a szövetkezettel szemben egyértelmű. Mindent megtesz annak érdekében, hogy a felszámolása elleni harc élére álljon, akadálya legyen. Cifra-Farkas mohó, kapzsi, csak a saját tulajdonához képes ragaszkodni, és alakja a kapitalizmus romboló hatásának igazi példája. Azt az ellenséges aknamunkát támogatja, amely ellen Piros László belügyminiszter is felemelte szavát: „a kulák az év minden napján aktív ellenséges munkát fejt ki.”³⁶ Ennek ékes példája Cifra-Farkas is, aki egyszerű népbolondításnak nevezi a szövetkezeti mozgalmat, és ha már megalakult a szövetkezet, céljának érzi működésének akadályozását.

¶ Ha egy-két évvel később íródott volna a színdarab szövege, bizonyára nem úszta volna meg Cifra egyszerű dorgálással, hiszen 1949-től akár tíz évig terjedő börtönnel is büntethetővé vált az a személy, aki megnehezítette vagy megghiúsította a termelőszövetkezeti csoport alakulását.³⁷ Sutus-Szabó ezt a rendszerellenes magatartást igazán nem tűrheti, és minden addigi ismeretét latba vetve érvel a szövetkezés mellett. A színdarab közepén válik az ő személye a rendszer szócsövévé. Miközben Cifrának az a sérelme, hogy a szövetkezet miatt alig kap napszámot, Sutus annak ellenére, hogy nem tudja pontosan, mi a szövetkezet, annyiban biztos: „ha magának rossz és nem kell, akkor annyit már tudok, hogy az jó és nekem kell.”³⁸ Döntése annak illúzióját kelti, hogy a szövetkezetbe lépés egyéni döntés eredménye, és nem felülről szervezett folyamat és kényszer hatására történik, mint valójában. Azon szívós munka első lépéseinek lehetünk tanúi a színdarabban is, amely azt akarta elhíttetni, hogy mindenki, aki a szövetkezetbe belép, és ezzel lemond a saját földtulajdonáról, azt saját akaratából teszi. Ennek az emelkedett hangulatnak a közepén lép a színpadra Kocsis Péter „28-30 éves, jóvágású, öntudatos parasztember”, aki „határozott, megfontolt. Tudja, hogy mit akar és tudja, hogy mit mond. Az esze, olyan mint a beretva”.³⁹ A szerző olyan karakterjegyeket társít a szereplőkhöz, amik

Döntése annak illúzióját kelti, hogy a szövetkezetbe lépés egyéni döntés eredménye, és nem felülről szervezett folyamat és kényszer hatására történik

Beszolgáltatás, 1951
Fortepan

az igazságra
rövidesen fény
derül, a valódi
tetteseken egyre
nagyobb zavar lesz
úrrá a színpadon

mindenkire hatással vannak. Cifra dühös lesz, Elek megszep-
pen, Sutus pedig azt a nemes feladatot kapja, hogy kihirdet-
heti, Kocsis Péter ártatlan, mivel a lólopás napján a városban
tartózkodott traktorvásárlás céljából. Az igazságra rövidesen
fény derül, a valódi tetteseken egyre nagyobb zavar lesz úrrá a
színpadon. Cifra érzi a veszét, így a kibékülés szándékával lép
fel, amiben újra szóvá teszi a szövetkezesítés elleni tiltakozá-
sát is: „CIFRA: Itt a kezem, békességgel nyújtom Kocsis Péter felé,
csak egyet kell megígérnie. Szövetkezet nincs és nem is lesz. No
hát ez csak nem sok.”⁴⁰ Kocsis nem lenne a szövetkezet jelenle-
gi elnöke, szavahihető, megbízható és megfontolt, ha erre rá-
bólintana. Egy nagyon hatásos metaforát kreál a szerző az ő
számára, majd így érvel a szövetkezet szükségessége mellett:
„KOCISIS: Ha kátyúba kerül a rakott szekér és a kocsis egymaga
nem bír vele, segítséget hív. Pipagyújtásnyi idő sem kell hozzá és a
három-négy ember kirántja a sárból a szekeret, amelyet egy ember
maga meg sem bírt mozdítani. Ilyesféle valami a szövetkezet is,
de ott nemcsak megköszönik a segítséget, hanem pénz is adnak,
mert a munka eredménye, a búza, vagy pénz is, közös.”⁴¹ Kocsis
érvelése olyannyira sikeres, hogy Sutus menten belép a szö-
vetkezetbe, pozitív példát állítva így a nézők és az olvasók elé.
Kocsis Péter így – Rozin, a cselédlányon kívül – a darab másik
szocialista hőségévé lép elő, és a szocializmusban elérni kívánt
közös tulajdon propagálójaként fölüeny győzelmet arat a ma-
radi Cifra-Farkas felett. A színdarab így a magántulajdon és a
földkérdés szocialisták számára elfogadott értelmezésének
ad teret, így üzenete a múlttal való leszámolás elkerülhetet-
lensége.

a színdarab így
a magántulajdon
és a földkérdés
szocialisták
számára elfogadott
értelmezésének
ad teret, így
üzenete a múlttal
való leszámolás
elkerülhetet-
lensége

¶ A színdarab nem érhet véget anélkül, hogy ki ne derülne, ki
volt az igazi tettes, ki vétkes a lólopás ügyében. Ennek hirde-
tője nem lehet más, mint Rozi, aki „lélekszakadva rohan be” a
színpadra. Eleket nyomban leteremti álságos viselkedése mi-
att, majd büszkén lobogtatva a lopott ló passzusát – melyet ő
maga Cifra almáriumából lopott el – büszkén közli a nézők-
kel: „ROZI: Cifra-Farkas és Elek szomszéd együtt vezették ki a lo-
vat az istállóból. El is adták a szomszéd faluban.”⁴² Ezzel Cifra
és Elek végképp nevetségessé válnak, lelepleződnek, hiszen a
rendszer számára két ellenséges szereplő esetében nem lehet

más befejezés, mint a megaláztatás. Persze Rozi is hibát követ el azzal, hogy lop, de őt felmenti az a tény, hogy az igazságért tette. Az agilis cselédlány ezzel a darab fő cselekvőjévé válik, akinek problémamegoldó képessége, éleslátása, furfangossága az események aktív irányítójává emeli személyét. Cifra-Farkas és Elek bármennyire titkolóztak, konspiráltak, kevésnek bizonyulnak ahhoz, hogy megakadályozzák a szövetkezet működését, túljárjanak a mindig éber, öntudatos hősök eszén. A színpadon egy rövid jelenet erejéig egymással össze nem egyeztethető nézetek, magatartásminták jelennek meg, és a darab végén csak azok arathatnak erkölcsi győzelmet, akik a szocialista eszménynek megfelelnek. Végül tehát Kocsis Péter, Rozi és Sutus-Szabó kerekedik felül a maradinak, megrekedtnek minősített Cifra-Farkas és Elek felett. Úgy gördül le a függöny, hogy egyértelművé válik, hogyan kell fellépni azokkal szemben, akik nem támogatják a szövetkezesítést: nyíltan és határozottan. A színdarab tehát nagyon tömören és lényegre törően fejezi ki azt a tényt, hogy a szövetkezettel szemben azért nem érdemes tiltakozni, mert kizárólag pozitív hatása lehet.

úgy gördül le
a függöny, hogy
egyértelművé
válik, hogyan kell
fellépni azokkal
szemben, akik nem
támogatják
a szövetkezesítést:
nyíltan
és határozottan

ÖSSZEZÉS

¶ A bemutatott rövid színdarab tanulságaként is elmondható, hogy 1948-ra a nagygazdákra úgy tekintettek, mint egy deviáns létforma megtestesítőire, akik megzavarják a társadalomban elképzelt rendet, ezért kontroll alatt kell őket tartani.⁴³ Fokozatosan alakították ki azokat a normákat, amelyek megszabták annak kereteit is, hogy kik tartoztak a potenciális bűnbakok közé. A *zsírosgazdák*, *basaparasztok*, *kulákok* fogalmi keretei körvonalazódtak. A sajtót, a rádiót, az oktatást, az ünnepi alkalmakat stb. felhasználták annak érdekében, hogy nevelésesnek, a régi rendszerhez ragaszkodónak, az új, szocialista világ ellenségének mutassák be őket. Alakjuk egyre változatosabb negatív tartalmú jelzős szerkezetekkel gazdagodott, karakterüket úgy fogalmazták meg, hogy kétségkívül ártalmas csoportként tűnjenek fel. 1948-ra már világos, hogy

ki az ellenség, kik ellen kell a nyilvánosság minden eszközét latba vetve fellépni.

¶ A szövetkezesítés, a kulákkérdés a korabeli sajtóban, médiában kiemelt témának számított, a róla elfogadott és meghatározott beszédmód kereteit a politikai propaganda jelölte ki. Természetesen a korszak cenzúrája által meghúzott határok hatással voltak a frekvenciát témák irodalmi, nyilvánosság elé tárható ábrázolására is. Azok a szerzők, akik írásra adták a fejüket, sok esetben alkalmazták a korabeli beszédmód elemeit, a hatalom által elfogadott narratívákat. Szerepet kellett vállalniuk egy új műveltségismény kialakításában, amely merőben eltért a korábbi korszakokban megszokottaktól. A fordulat éveit követően tehát a bűn, a bűnös, a bűnözés mint társadalmi konstrukciók keretei változtak meg, így ezeknek a fogalmaknak az értelmezését társadalmi és kulturális közegekben érdemes vizsgálni. Ugyanakkor a bűn, bűnözés természetéből adódik az is, hogy az állam vagy a társadalom egyes csoportjai is eltérően értelmezheték azokat, változó értéktartalmak mentén jelölhetnék ki azok kereteit. A bemutatott színdarab egy, a szocializmusban hangsúlyos és elfogadott viselkedési mintát ajánl a befogadók számára.

A fentiekből kitűnik, 1948 után az aratóünnep – és maga a népi kultúra – is új elemekkel feltöltve kerültek a nyilvánosság elé, és olyan területnek tekintették, amely alkalmas arra, hogy segítsen a szocialista tudat kialakításában, a szocialista normarendszer elsajátításában. Ez a folyamat az 1950-es évek első felében erősödött fel igazán. 1951-ben országsszerte rendeztek minta-aratóünnepet, amelyek meghatározott programokat vonultattak fel. Céljuk az volt, hogy egy egységes terv szerint szervezzék meg a települések saját ünnepi alkalmukat. Ahhoz, hogy ez milyen módon valósult meg, lokális szintű elemzések vihetnek közelebb, ahogyan annak megválaszolásához is, hogy egy-egy ünnepi alkalom során hogyan és milyen mértékben valósult meg az új elemek beépítése az ünnep menetébe. Kevéssé kutatott az is, hogy magának a néprajztudománynak a képviselői milyen szerepet vállaltak a kultúrateremtés folyamatában, ahogyan az is, hogy a társadalom tagjai körében milyen ellenállási reakciókat váltottak ki a felülről jövő intézkedések.

1951-ben országsszerte rendeztek minta-aratóünnepet, amelyek meghatározott programokat vonultattak fel.

céljuk az volt, hogy egy egységes terv szerint szervezzék meg a települések saját ünnepi alkalmukat

- [1] Jelen dolgozat keretében nem vállalkozom arra, hogy az aratóünnepek részletes ismertetését, az aratómunkások társadalomban betöltött szerepét vizsgáljam és szakirodalmi összefoglalóját elvégezzem. A teljesség igénye nélkül erről lásd Balassa 1985, Gy. Gömöri 2010, 275–299.
- [2] Erről részletesebben lásd Hobsbawm–Ranger 1983, Kovács 2006. 117–118.
- [3] Erről részletesebben lásd N. n.: *Aratóünnep*. Munkás Kultúrszövetség 1945, N. n.: *Aratóünnep: műsoranyag*. Összeállította a Népi Ének és Táncegyüttes és a Madisz Kulturális Szövetsége. Szikra Kiadó, Budapest 1946, Volly István: *Aratóünnep*. Magyar Szabadszínhátszök Országos Szövetsége, Budapest 1947.
- [4] Jelen tanulmány keretében nincs tér és mód a Gyöngyösbokréta mozgalom részletes ismertetésére, de azt hangsúlyoznunk kell, hogy a Gyöngyösbokrétával kapcsolatban maga Rákosi Mátyás fogalmazta meg a kultúraformálás igényét (Rákosi 1949). A Rákosi által hangsúlyozott kultúraalakítási tervekről szóló beszédmód természetesen a korszak elvárásainak megfelelően, a néprajzi szakirodalomban is megjelent, pl. Kresz 1952, 40.
- [5] Kovács 2006, 160.
- [6] Erről tanúskodnak az ünnepekről készült felvételek, híradórészletek (Kovács 1992, 91–98.). A kulák fogalomtörténeti vázlata: Bolgár 2008, 50–93. A birtokviszonyok átalakulásáról lásd Závada 1991, Varga 2006, 222–239., Baráth 2011, 42–72. Rákosi „kecskeméti beszédéről” bővebben: Tánczos-Szabó 2012.
- [7] Erről részletesen lásd Harangi 1997, 112–113., Szász 1981, 46–47., Deáky–Koltay 2016.
- [8] Komoly 1948, 3.
- [9] Uo. 3–4. Már az 1940-es évek végétől szerveztek begyűjtési versenyeket, amelyeket megfelelő agitációs és propagandamunkával népszerűsítettek. A begyűjtési osztályok mellett a népművelési osztály is fontos szerepet vállalt a propagandamunkában. Kiténtették a begyűjtésben jól teljesítőket, a mozit, a kultúrelőadásokat a kultúragitáció szolgálatába állították (Tóth 2007, 212.).
- [10] Komoly 1948, 4.
- [11] Alexandr Kolcov (Koltsov) (1809–1842) orosz költő több versét is lefordították magyar nyelvre. Az itt közölt verse *Szántóvető éneke*

címmel is megjelent. A fordulat éveit követően minél hamarabb igyekeztek lefordítani azoknak az orosz költőknek, íróknak a munkáit, akik a kommunista párt által képviselt irányvonalnak megfeleltek. Példa egy korai antológiára: *Lányi 1947*. A kiemelt vers kapcsán most csak utalni tudunk arra, hogy az irodalmi élet szovjetizálása, átpolitizálása is fokozatosan történt meg. Erről bővebben lásd Standeisky 2004, 48–81.

- [12] Barát Endre (1907–1976) költő, író, szerkesztő. A *Szabadság* (1945–1950), *Néphadsereg* (1957–1959), *Tükör és Ország Világ* (1959-től haláláig) című lapok munkatársa volt. Élete során több versgyűjteménye, regénye, novellája, riport- és útikönyve jelent meg. Nála is találkozhatunk népies ihletésű és munkástémájú művekkel.
- [13] Jobst Ágnes több írásának középpontjában a nyelv erőszakos átalakítása, politikai célok alá rendelése áll. Azt vizsgálja, hogy a társadalom ellenségeinek kirekesztésére tett kísérletek hogyan öltönek testet különböző nyelvi eszközök formájában. Ezáltal a nyomtatott szövegek elemzése közelebb vihet bennünket az ellenségképek előállítására tett kísérletek nyelvi rétegeinek elemzése felé, Jobst 2010.
- [14] Erre a kérdésre keresi a választ Tompos Krisztina, a néprajztudományban Kálmány-vita néven ismert konfliktus kapcsán, Tompos 2014, 154–183.
- [15] Vö. Kotkin 1995, 198–237.
- [16] Ö. Kovács 2012, 38.
- [17] A bűnbakkereső és -találó magatartásra, gondolkodásra, erőfeszítések sorozatára hívja fel a figyelmet a Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József által szerkesztett, *Bűnbak minden időben. Bűnbakok minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben* című kötet, amely esettanulmányok sorával bizonyítja azt, hogy bűnbakok minden történelmi korszakban léteztek, Gyarmati–Lengvári–Pók–Vonyó 2013. Tanulmányomra ösztönző módon hatottak az említett kötetten túl Pók Attilának a bűnbakképzés történetével kapcsolatos írásai, Pók 2010.
- [18] Baráth 2011, 42.
- [19] N. n. *Makói Népujság*, 1948. ápr. 27. 3.
- [20] N. n. *Friss Újság*, 1948. jún. 6. 2.
- [21] Joós F. 1948, 16.

[22] A mindenkori rendezők nem voltak könnyű helyzetben. Számukra és az amatőr színjátszók számára azonban az ugyancsak 1948-ban kiadott *Színjátszók könyve* nyújtott segítséget. Az eredetileg, a '48-as Országos Kultúrversenyre kiadott kötet számos olyan utasítást tartalmazott, amelyet az amatőr színjátszó csoportok tagjai és rendezői is haszonnal forgathattak. A Bojan Danovszki *Színjátszók könyve* alapján készült fordítás részletes utasításokat ad a színdarab kiválasztására, a darab tolmácsolására, a színpadi megjelenítésre, a színpad építésére vonatkozóan. Alapos leírást nyújt a maszkokkal, jelmezekkel, díszletekkel kapcsolatban is. Különösen érdekes a kiadványnak az a része, amely az előadható és az előadásra szánt darabok jegyzékét tartalmazza. Nem meglepő, hogy az orosz művek voltak többségben ebben az esetben is. A kötet előszavában már jelzi, hogy célja szerint nagy hatással lesz a színjátszók teljesítményére, és sem ösztönző erejét, sem a benne közölt tanácsok hasznosítását nem szabad csupán a '48-as Országos Színjátszóversenyre korlátozni, N. n. 1948. Továbbá a szabadtéri előadások színpadának elkészítésére vonatkozóan már a '48-as Tavaszai Ünnepek rendezését segítő kis füzetből is meríthettek ihletet, N. n. 1948, 9–11.

[23] Uo. 10.

[24] Uo. 10.

[25] Kovács 2013, 444–446.; Kresalek 1985, 265–291.; Takács 2003.

[26] Joós F. 1948, 10.

[27] Uo. 10.

[28] Uo. 10.

[29] Uo. 11.

[30] Uo. 11.

[31] Uo. 11.

[32] Uo. 11–12.

[33] Uo. 12.

[34] Uo. 12.

[35] Uo. 13.

[36] Gyarmati 2013, 416.

[37] 2.560/1949. sz. Korm. rendelet. *Magyar Közlöny*, 1949. márc. 19. Idézi Farkas 2008, 94.

[38] Joós F. 1948, 14.

[39] Uo. 14–15.

[40] Uo. 15.

[41] Uo. 16.

[42] Uo. 17.

[43] Kitzinger Dávid morális pánikról írt tanulmánya hívja fel erre a folyamatra a figyelmet, Kitzinger 2000, 23–48.

Irodalom

A Harmadik Birodalom nyelve. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest 1984.

Balassa Iván: *Az aratómunkások Magyarországon 1848–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1985 (Balassa 1985)

Baráth Magdolna (2011): Az állambiztonság célkeresztjében. In: Rainer M. János (szerk.): *A felügyelt (mozgás)tér. Tanulmányok a szovjet típusú rendszer hazai történetéből*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2011, 42–72. (Baráth 2011)

Bolgár Dániel: A kulák érthető arca. Fogalomtörténeti vázlat. In: Horváth Sándor (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában*. Nyitott Könyvműhely, Budapest 2008, 50–93. (Bolgár 2008)

Deáky Zita–Koltay Erika: *Maglódi hagyományok*. MagHáz Centrum Nonprofit Kft., Maglód 2016 (Deáky–Koltay 2016)

Farkas Gyöngyi: „A moziban sok szépet láttam a termelőszövetkezeti csoportról, és mégis a II. r. vádlottnak hittem.” Egy „kulák-per” és szereplői 1950-ből. In: Horváth Sándor (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában*. Nyitott Könyvműhely, Budapest 2008, 94–115. (Farkas 2008)

Gy. Gömöri Ilona: Az aratás szokásai, az aratóünneppek funkcióváltásai Dél-Hevesben, *Agria*, 2010. 46. sz., 275–299. (Gy. Gömöri 2010)

Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Kronosz Kiadó–Magyar történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest–Pécs 2013 (Gyarmati–Lengvári–Pók–Vonyó 2013)

Harangi László: *A Népművészeti Intézet és Széll Jenő (1951–57)*.

In: Maróti Andor–Rubovszky Kálmán–Sári Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás története című konferencia dokumentumai*. K. n., Debrecen 1997, 112–115. (Harangi 1997)

- Hobsbawm, Eric–Ranger, Terence: *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge 1985 (Hobsbawm–Ranger 1985)
- Jobst Ágnes: *A nyelv kisajátítása: a második világháború utáni média elemzése szótárral és szövegmutatványokkal*. Tinta Kiadó, Budapest (Jobst 2010).
- Joós F. Imre: *Segíts magadon, az Isten is megsegít! (Falusi történet egy felvonásban)*. In: Almássy János (összeáll.): *Aratóünnep. Ünnepi műsor*. Magyar Művelődési Szövetség, Budapest 1948 (Joós F. 1948).
- Kitzinger Dávid: *A morális pánik elmélete*. *Replika*, 2000. 40. sz. 23–48. (Kitzinger 2000)
- Komoly Péter: *Előszó*. In: Almássy János (összeáll.): *Aratóünnep. Ünnepi műsor*. Magyar Művelődési Szövetség, Budapest 1948, 3–4. (Komoly 1948)
- Kotkin, Stephen: *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilisation*. California University Press, California 1995. (Kotkin 1995)
- Kovács András Bálint: *Adalékok az ötvenes évek magyar filmhíradóinak ikonográfiájához*. In: György Péter–Turai Hedvig (szerk.): *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Corvina Kiadó, Budapest 1992 (Kovács 1992)
- Kovács Ákos: *A kitalált hagyomány*. Kalligram Kiadó, Pozsony 2006. (Kovács Á. 2006)
- Kovács Kristóf: *Reakczy Jóskától Kulák Kelemenig. Válogatás a Ludas Matyi 1945 és 1949 közötti bűnbak-karikatúráiból*. In: Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Kronosz Kiadó–Magyar történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Budapest–Pécs 2013, 444–455. (Kovács K. 2013)
- Kresalek Gábor: *Humor és politikum. A Ludas Matyi 1948-as és 1953-as évfolyamainak elemzése*. In: Szekeres József–Rainer M. János–Gáspár Ferenc–Ságvári Ágnes–Szilágyi Gábor (szerk.): *Budapest Főváros Levéltári Közleményei '84*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest 1985 (Kresalek 1985)
- Kresz Mária: *Népi díszítőművészetünk fejlődésének útjai*. *Ethnographia*, LXIII. évf. 1952. 1. sz. 10–43. (Kresz 1952)
- Lányi Sarolta (szerk.): *Orosz költők. Antológia*. Új Magyar Könyvkiadó, Budapest 1947 (Lányi 1947)
- N. n.: *Aratóünnep*. Munkás Kultúrszövetség, Budapest 1945 (N. n. 1945)
- N. n.: *Aratóünnep: műsoranyag*. Szikra Kiadó, Budapest 1946 (N. n. 1946)

- N. n.: 48-as Tavasz *Ünnepélyek*. Magyar Művelődési Szövetség, Budapest 1948
(N. n. T. Ü. 1948)
- N. n.: *Színjátsszók könyve*. Magyar Művelődési Szövetség, Budapest 1948
(N. n. 1948)
- Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*. Korall, Budapest 2012 (Ö. Kovács 2012)
- Pók Attila: *Bűnbakok a magyar történelmi gondolkodásban*. In: Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Kronosz Kiadó–Magyar történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Budapest–Pécs 2013, 15–32. (Pók 2013)
- Rákosi Mátyás: *Építjük a nép országát*. Szikra Kiadó, Budapest 1949 (Rákosi 1949)
- Standeisky Éva: *A magyar irodalmi élet szovjetizálása 1949–51, Múltunk*, 16. évf. 2004. 1. sz. 48–81. (Standeisky 2004)
- Szász János: *Beszélgetés Martin Györggyel az új folklórhullám és néptáncmozgalom előzményeiről*, *Kultúra és Közösség*, 1981. 4. sz., 42–53. (Szász 1981)
- Takács Róbert: *Nevelni és felkelteni a gyűlöletet*. Médiakutató, 2003 tavasz, https://mediakutato.hu/cikk/2003_01_tavasz/03_nevelni_es_felkelteni (Takács 2003)
- Tánczos-Szabó Ágota: *Rákosi Mátyás négy beszéde Kecskeméten. Múltbanéző*. http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SPO7_mbn/Tanulmanyok/tsza-04t-1.html (Tánczos-Szabó 2012)
- Tompos Krisztina: *Néprajztudomány és ideológia az 1950-es években. A Kálmány-vita elemzése*. In: Bárh Dániel (szerk.): *Vetésforgó I. Egyetemi dolgozatok az ELTE BTK Néprajzi Tudományos Diákköréből*. ELTE BTK Néprajzi Intézet, Budapest 2014, 154–183. (Tompos 2014)
- Tóth Judit: *A beszolgáltatásban bekövetkező változások hatása Pest megyére 1953–1956*. In: Halász Csilla–Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok Pest megye múltjából*. Pest Megyei Levéltár, Budapest 2007, 195–217. (Tóth 2007)
- Varga Zsuzsanna: *A falusi társadalom feszültségócai az 1950-es évek közepén*, *Múltunk*, 18. évf. 2006. 4. sz. 222–239. (Varga 2006)
- Volly István: *Aratóünnep*. Magyar Szabadszínjátsszók Országos Szövetsége, Budapest 1947 (Volly 1947)
- Závada Pál: *Kulákprés. Család-és falutörténelmi szociográfia. Tótkomlós 1945–1956*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest 1991 (Závada 1991)

Georg Friedrich Kersting (1785–1847): *Hímző nő*, 1817